

Babicz, Józef

"Szkice krytyczne o determinizmie geograficznym i geopolityce", Jakub Litwin, Warszawa 1956 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 2/2, 402-403

1957

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Nixdorffa „na tle“ ogólnoeuropejskim. Podobnie i ilość konkretnych obserwacji ówczesnego życia sądowego jest u niego z natury rzeczy znikoma i stąd trudno by się domagać w tym wypadku realizacji tych postulatów, jakie wysunięte zostały w stosunku do opracowania twórczości Teodora Ostrowskiego.

W. Voisé

Jakub Litwin, *Szkice krytyczne o determinizmie geograficznym i geopolityce*. Książka i Wiedza, Warszawa 1956, s. 125.

W *Szkicach krytycznych o determinizmie geograficznym i geopolityce* autor w sposób nowy i — trzeba przyznać — oryginalny dokonuje oceny szeregu koncepcji społecznych, które w mniejszym lub większym stopniu pozostają w łączności z zagadnieniem determinizmu geograficznego. Rozpoczynając pracę od krytycznego przedstawienia dyskusji, jaka toczyła się w granicach mechanistycznej interpretacji historii we Francji w XVIII stuleciu, autor przechodzi do oceny koncepcji społecznej Hegla, a następnie do idei geopolitycznych w Niemczech i w Polsce, aby z kolei zamknąć całość rozważań przedstawieniem stanowiska materializmu historycznego wobec omawianej problematyki.

A zatem droga rozważań autora nad historią determinizmu geograficznego prowadzi od metafizycznych spekulacji XVIII-wiecznych filozofów poprzez idealistyczną koncepcję historiozoficzną Hegla (w której tkwią swoiste tezy deterministyczne) wprost do geopolityki — ideologii kapitalizmu XX w. Z myślicieli wieku XIX, u których wyrażałaby się ciągłość tych koncepcji, wspomniany jest tylko Franciszek List i Fryderyk Ratzel (ten ostatni jedynie jako twórca aparatu pojęciowego późniejszej geopolityki). Jak wynika, autor czyni olbrzymi skok w przeglądzie historii determinizmu geograficznego — od koncepcji XVIII-wiecznych pozbawionych podstaw empirycznych, a których podstawy metodologiczne racjonalnych rozważań były jednocześnie zupełnie niedostateczne (mechanicyzm materialistów w. XVIII, idealizm Hegla) do geopolityki, która żonglując geograficzną argumentacją uzasadniała polityczne dążenia burżuazji — pomijając całą epokę (druga połowa XIX w.), w której rozwój szeregu nauk dostarczył konkretnego materiału empirycznego i wytyczył drogę do właściwego rozwiązania problemu.

Nie chodzi tu o powstanie materializmu historycznego (którego metodologiczne założenia przy rozwiązywaniu każdego zagadnienia historiozoficznego mają znaczenie decydujące), gdyż poglądy te zostały zreferowane wystarczająco w drugiej części pracy, lecz o wyjaśnienie zależności człowieka i przyrody na tle takich nauk, jak: socjologia, etnologia, antropogeografia i antropologia. W tych bowiem dziedzinach, najróżnorodniejszymi i odmiennymi drogami wprawdzie, badacze nauki dochodzili do podobnych co Marks koncepcji. Wystarczy chociażby przytoczyć historiozoficzne wnioski Morgana o „społeczeństwie pierwotnym“.

Rola wymienionych dyscyplin naukowych z punktu widzenia omawianego problemu polega głównie na tym, że dostarczyły one olbrzymiego materiału konkretnego z zakresu różnych szczebli rozwoju społeczeństwa na przestrzeni historii i prehistorii w różnych warunkach geograficznych. Ten materiał porównawczy (w czasie i przestrzeni) stanowił realną podstawę przy określaniu

roli środowiska geograficznego w rozwoju społecznym. Opracował go nie kto inny, jak właśnie Ratzel (w którym autor widzi jedynie „twórcę podstawowych idei geopolityki“ s. 50) w swych studiach etnologicznych i antropogeograficznych, i to w taki sposób, że jego założenia i koncepcje w pełni mogą być miernikiem stanu osiągnięć owych gałęzi wiedzy pod koniec ubiegłego stulecia. Tenże sam Ratzel w swej organicystycznej koncepcji państwa stworzył aparat pojęciowy przejęty przez późniejszych geopolityków. Wszakże stworzone przez niego pojęcia zmieniły z czasem tak znacznie swą treść, że ustalenie istotnych związków między jego koncepcją a geopolityką może nastąpić jedynie w wyniku ścisłej analizy treści terminologii na tle całości jego teorii państwa.

Szkoda, że autor pomija poglądy na rolę środowiska geograficznego, jakie powstały na gruncie wyżej wymienionych nauk — między innymi bogate w problematykę i nierzadko merytorycznie słuszne wyjaśnienie roli warunków przyrodniczych w procesie dziejowym przez Ratzla i jemu współczesnych — a przeprowadza głównie krytykę XVIII-wiecznych koncepcji historyzoficznych i geopolityki. Ponadto dokonana tutaj ocena warunków naturalnych w dziejach ludzkości, jest często daleko bardziej surowa niż w wypowiedziach klasyków marksizmu. Np. w sprawie roli środowiska geograficznego w czasach prehistorycznych autor pisze: „Środowisko geograficzne nigdy w zasadzie nie decydowało o biegu dziejów ludzkich. Nawet w czasach pierwotnych“ (s. 107). Marks natomiast w *Ideologii Niemieckiej* wypowiedział się nieco inaczej: „...Nie możemy tu oczywiście wchodzić ani w cielesne właściwości samych ludzi, ani w zastawane przez nich warunki przyrody, stosunki geologiczne, orohydrograficzne i inne...“, a dalej w przypisie: „... Stosunki te jednak warunkują nie tylko pierwotną, naturalną organizację ludzi, rasowe różnice między nimi, ale też cały ich dalszy rozwój lub nierozwój po dzień dzisiejszy“ *.

Praca bogata w materiał i problematykę, naświetla w sposób nowy szereg zagadnień i dlatego niewątpliwie spełni życzenie autora i stanie się „punktem wyjścia własnych rozważań i własnej krytyki“ czytelnika.

Józef Babicz

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

Mieczysław Wallis, *Dzieje zwierciadła i jego rola w różnych dziedzinach kultury*. Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu, Łódź 1956, s. 122 + rys. poza tekstem 2 + 48.

Wydana w ramach prac Łódzkiego Towarzystwa Naukowego książka Wallisa, pisana jest przede wszystkim z punktu widzenia historyka sztuki i historyka kultury. O kierunku zainteresowań autora świadczą nie tylko tytuły niektórych rozdziałów: *Człowiek przed zwierciadłem*, *Przesady związane ze zwierciadłem*, *Zwierciadło narzędziem artysty*, ale i tytuły punktów zawartych w podstawowym, bo zajmującym niemal połowę pracy rozdziale *Dzieje zwier-*

* K. Marks, F. Engels, *Wybór Pism Filozoficznych 1844—1846*. Książka i Wiedza, Warszawa 1949, s. 45.